

zofijske misli Edith Stein pokazuje u čemu se sastoji novost njezina shvaćanja osobe i osobnosti te odgovara na pitanje zašto se s pravom govori o originalnom personalizmu. Pri tom pozornost posvećuje upravo onim temama za koje smatramo da predstavljaju novost, a to su shvaćanje uživljavanja i personalnoga individualiteta.

Šesto poglavlje napisao je Andrej Jandrić, a posvetio ga je najvažnijoj i najutjecajnijoj britanskoj filozofkinji druge polovice 20. stoljeća Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe. Elizabeth Anscombe bila je učenica Ludwiga Wittgensteina i velika obožavateljica njegova načina filozofiranja. U ovom prilogu autor nam približava njezinu filozofiju kroz analizu pojma namjere, odnosno intencionalnoga djelovanja, što je središnja tema njezina djela *Namjera*.

Dan Đaković u sedmom prilogu ove knjige piše o belgijsko–američkoj filozofkinji 20. i 21. stoljeća Alice von Hildebrand, ženi Dietricha von Hildebranda, poznatoga njemačkoga katoličkoga filozofa i fenomenologa. Manje poznata, ali ne i manje važna, Alice je zaslužna za objavljivanje filozofske i teološke ostavštine svojega muža, istovremeno razvijajući vlastitu filozofsku misao. Autorica je brojnih djela, a u ovom prilogu Dan Đaković približava čitateljima njezino djelo *The Privilege of Being a Woman*, za koje utvrđuje da bi u očima mnogih suvremenika moglo biti i “najkontroverznije djelo njezina opusa”.

Posljednji prilog potpisuje Dalibor Renić i posvećen je najmlađoj i još uvijek živućoj autorici predstavljenoj u ovom svesku, američkoj filozofkinji Lindi Zagzebski. Linda Zagzebski u Hrvatskoj je poznatija po svojem radu u području epistemologije, međutim, prema Daliboru Reniću, njezin je filozofski interes primarno usmjeren prema filozofiji religije. Specifičnost njezina filozofiranja

jest u nastojanju da se filozofija religije, meta–etika i epsitemologija povežu s cjelinom ljudskoga duhovnoga i društvenoga stremljenja. U ovom prilogu predstavljena je vrlinska epistemologija koju Linda Zagzebski razvija i načini na koje ona odgovara na pitanje “što neko vjerovanje kvalificira kao znanje”.

Ono što je urednica Mary Ellen Waithe uspjela napraviti u svoja četiri sveska poznate knjige *A History of Women Philosophy* za sada, u manjem obujmu, uspješno polazi za rukom urednici Barbari Ćuk. Zanimljivim odabirom tema, stručnim pristupom u pisanju svojih priloga i metodičnošću, autori su i ovim sveskom obogatili hrvatsku publiku novim znanjima o ženama koje su obilježile povijest filozofije. Vrijedni znanstveni prilozi koje knjiga sadrži mogu postati izvorom resursa za daljnja istraživanja, na što knjiga i potiče. U nadi da ćemo imati priliku uskoro čitati i o drugim poznatim i onim manje poznatim filozofkinjama u nekom novom svesku knjige *Tko su te filozofkinje?*, ovaj drugi svezak zaslužuje pozornost struke, ali i svih čitatelja zainteresiranih za područje ženske filozofije.

Andreja Križmarić

Berislav Podrug (ur.), *Filozofijsko djelo Gjure Arnolda: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Matice hrvatske u povodu 170. obljetnice rođenja Gjure Arnolda*. Sisak: Matica hrvatska Sisak, 2024.

Zbornik radova *Filozofijsko djelo Gjure Arnolda* strukturiran je na sljedeći način: *Predgovor urednika*; Bojan Marotti, *Usporedba Markovićeve i Arnoldova rektorskoga govora*; Daniel Miščin, *Pet metafizičkih ključeva za čitanje “Zadnjih bića” Gjure Arnolda*; Tomislav Škrbić, *Metafizika i umjetnost u mišljenju Gjure Arnolda*; Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman, *Odvajanje*

psihologije od filozofije na primjeru Gjure Arnolda; Filip Grgić, *Gjuro Arnold o slobodnoj volji*; Srećko Kovač, *Smisao i sadržaj u logici: Gjuro Arnold; Bilješke o autorima*.¹

U *Predgovoru urednika* glavni urednik zbornika Berislav Podrug piše o održanom skupu povodom 170. obljetnice rođenja Gjure Arnolda u Zagrebu 19. listopada 2023. (str. 8–9).

Prvi rad je Bojana Marottija *Usporedba Markovićeve i Arnoldova rektorskoga govora* (str. 11–36). Nakon što je predstavio Markovićeve i Arnoldov rektorski govor te nakon što ih je raščlanio u smislu jezika, pravopisa i slovpisa, iznosi nekoliko mogućnosti za činjenicu da se Markovićeve i Arnoldov govor razlikuju u odnosu na hrvatske filozofe. U Arnolda “među mnogim filozofima koje je spomenuo te donekle i razmotrio pojedine njihove filozofije, nema nijednoga hrvatskoga, osim baruna Lazara Hellenbacha, i to posve negativno”, a kod Markovića “gdje se pak navode samo hrvatski filozofi, a nema nijednoga nehrvatskoga, osim u smislu tzv. sekundarne literature, ili pak kao predmet rasprave kojega hrvatskoga filozofa”. Marotti zastupa opciju da Arnold, govoreći o jednom novom početku u 20. stoljeću, govori istodobno koliko o europskoj toliko o hrvatskoj filozofiji te jasno ističe kako bi to moglo značiti da su ta dva govora dvije mogućnosti odnosno dva “modela” kako utemeljiti moguću budućnost hrvatske filozofije.

Drugi je rad Daniela Miščina *Pet metafizičkih ključeva za čitanje “Zadnjih bića” Gjure Arnolda* (str. 37–54). Nakon što je izložio o pet ključeva za iščitavanje teksta Gjure Arnolda pod naslovom *Zadnja bića*, Miščin iznosi nekoliko

ključnih teza. 1) “Suprotstavljajući se redukcionističkom pristupu prirodnih znanosti, Arnoldova je metafizička refleksija određena temeljnom tvrdnjom da se duša, baš kao ni zakonitosti ljudskog duha uopće, ne mogu potpuno objasniti eksperimentalnim metodama. Temeljna zadaća filozofije, a posebno metafizike, jest biti zaštitnikom i utemeljenjem tog uvjerenja”. 2) Arnoldova metafizika oslanja se izrazito na teleološki argument (na tragu Petoga puta Tome Akvinskoga). 3) Arnoldova metafizika uključuje razmatranje lanca uzročnosti. Svaki učinak ima svoj uzrok. Taj lanac uzročnosti ne može ići unedogled. 4) Za Arnolda Leibnizova ideja o prethodno uspostavljenom skladu pre više je deterministička i istovremeno nespojiva s autonomijom pojedinačnih monada. 5) “Na vrhuncu svoje metafizičke refleksije, Arnold dolazi do zaključka o nužnosti apsolutnog bića kao krajnjeg uzroka svega što postoji. Ova ideja predstavlja središnju misao Arnoldove metafizike, gdje svaka rasprava o svijetu i njegovim pojavama vodi k spoznaji o postojanju Boga.”

Treći je rad Tomislava Škrbića *Metafizika i umjetnost u mišljenju Gjure Arnolda* (str. 55–76). Autor polazi od Arnoldova djela *Etika i poviest* iz 1879. godine te se tu zaustavlja na promišljanju o metafizičkoj svezi između etike i estetike, dobroga i lijepoga. Osnovna je intencija rada prikaz Arnoldovih promišljanja odnosa metafizike i umjetnosti. Zato isti autor želi ponajprije rasvijetliti Arnoldovo poimanje ideje slobode, odnosno svezu slobode i umjetnosti. Arnold je, kao i Marković, u suštini “protuhegelovac”. Na pitanje je li to Arnoldovo stajalište uvjetovano onodobnim europskim filozofijskim strujanjima ili je ono plod njegova religijskoga uvjerenja ili je riječ o nedostatnu poimanju temeljnih postavki spekulativne filozofije, autor piše: “To pitanje ovdje ostavljamo otvorenim.”

1 Ovaj prikaz rezultat je istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

Na samom koncu rada autor tvrdi da Arnoldova filozofija umjetnosti, iako "ograničena" metafizičkim horizontom, ipak ima snagu svojevrsna "otpora" prema modernizmu te konačno iznosi zaključak: "Međutim, svaki je otpor moći onoga apsolutnog, čini se, uzaludan, jer zbivanje razdjelovljenja umjetnosti još uvijek traje."

Četvrti je rad Luke Boršića i Ivane Skuhale Karasman *Odvajanje psihologije od filozofije na primjeru Gjure Arnolda* (str. 77–89). Autori svoj rad otvaraju tvrdnjom Wilhelma Windelbanda, koji u svojem djelu *Povijest filozofije* iz 1893. godine kaže kako je "jedna od značajnih karakteristika devetnaestog stoljeća u humanističkim znanostima jest odvajanje psihologije od filozofije". Wilhelm Wundt drži se osnivačem moderne psihologije, a kao rođendan psihologije uzima se 1879. godina. Tada je Wundt u Leipzigu osnovao prvi institut za eksperimentalnu psihologiju. Kada je, pak, riječ o prvoj psihološkoj literaturi u Hrvatskoj, tada autori kažu kako je prve tekstove o psihologiji napisao pedagog Josip Glaser. Prvi udžbenik iz psihologije napisao je Stjepan Basariček 1877. godine. Tu su još i Gjuro Arnold i Albert Bazala te Ljudevit Dvorniković. U zaključku autori ističu kako su začetci psihologije dvojaki: s jedne strane imamo psihologiju koja za svoj predmet ima dušu, a s druge je strane medicina, unutar koje se nema sklonosti da se duša izuzme iz prirodnih zakonitosti. Arnold nije bio protiv medicine, ali je bio protiv toga da se zakoni duše izjednačavaju sa zakonima prirode (str. 88).

Peti je rad Filipa Grgića *Gjuro Arnold o slobodi volje* (str. 91–108). Autor svoj rad započinje naznakom da Arnold u djelu *Etika i povijest* iz 1879. godine u drugoj glavi raspravlja o problemu slobodne volje: "O toj temi, koliko mi je poznato, Arnold nije sustavnije raspravljao nigdje drugdje." Arnoldova je eti-

ka, kao i ona Markovića, herbartovska, a osnovni predložak kojim se Arnold služi jest Herbartov spis *Opća praktična filozofija* iz 1808. godine. U nastavku Grgić sustavno izlaže o Herbartovu već spomenutom djelu jer je to u biti i kontekst Arnoldove etike. Kada je riječ o Arnoldovu originalnom doprinosu razrješenja odnosa između determinizma i slobodne volje, autor kaže kako se kod Arnolda pronalazi "razlika između plemenitog i neplemenitog života, pa stoga i razlika između plemenitih i neplemenitih postupaka" te je čovjek te razlike svjestan: "mi svjesno i s većim ili manjim uvjerenjem tvrdimo da je pojedini postupak plemenit a drugi neplemenit, te da su ti postupci dijelovi ili izrazi takoder jasno razlučivih vrsta života i karaktera".

Šesti, ujedno i zadnji rad u zborniku, Srećka Kovača nosi naslov *Smisao i sadržaj u logici: Gjuro Arnold* (str. 109–129). Matematičku logiku Arnold svrstava u kontekst formalno–deduktivne logike. Uz to, ona je i opsegovna (ekstenzionalna). Ona je, nadalje, i antipsihologizam. Uz to, ističe i tehnički karakter matematičke logike jer je ona na poseban način usredotočena na usavršavanje deduktivne metode slične matematičkomu postupku izračunavanja nepoznanica iz nekoliko jednadžbi. Kada je, pak, riječ o formalnoj i realnoj (materijalnoj) strani logike, tada su one kod Arnolda povezane te je ona druga ujedno i jedan od njegovih ispravaka matematičkoj logici. Uz to, Arnold silogističkoj dedukciji daje ključnu ulogu u matematici te relativnu, ali utemeljujuću, prednost daje općemu (u specifičnom smislu) pred pojedinačnim (pojave u svijetu). Autor kaže kako se i silogizam i indukcija na koncu kod Arnolda temelje na općoj zakonitosti (opći smisao u pojedinačnom), a pritom su u skladu sa zbiljom (zbiljnost).

Zaključno o zborniku možemo reći da je tema kojom se autori bave iznimno

zanimljiva u kontekstu istraživanja misli Gjure Arnolda. Svi autori redom stručnjaci su na području koje taj zbornik tematski pokriva, te je bilo i za očekivati da će se radovi odlikovati jasnoćom izlaganja, strukturiranosti teksta te, iznimno važno, jasno se očitava doprinos koji je Gjuro Arnold svojim djelima na području pojedinih filozofskih pitanja ostavio. Sažetak radova na engleskom jeziku, a koji u objavljenom zborniku ne pronalazimo, svakako bi pridonio da se, barem jednim dijelom, o Arnoldu može čitati i šire. Uvjereni smo da će radovi u zborniku zbog svoje sistematičnosti i uvida biti od koristi svima onima koji se bave životom i djelom Gjure Arnolda, te onima koji se bave istraživanjem hrvatske filozofske misli prve polovice 20. stoljeća.

Ivan Macut

Benedikt Vujica, *De origine, natura et contentu doctrinali praefationum ad "Pater noster" in anaphoris rituum orientali-um*. Sarajevo: FMC Lux verbi, 2025.

Pred nama je djelo bosanskoga franjevca liturgičara Benedikta Vujice, napisano latinskim jezikom, čiji naslov u hrvatskom prijevodu glasi: "O podrijetlu, naravi i doktrinarnom sadržaju uvodnih molitava u Očenaš u anaforama istočnih obredâ". To je zapravo njegov doktorski rad obranjen 1971. godine na Papinskom liturgijskom institutu Anselmianum u Rimu, ocijenjen najvišom ocjenom. Mnoge obveze u Provinciji Bosne Srebrene (napose profesorska i odgojiteljska na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu) te u Južnoslavenskoj Konferenciji provincijala OFM, u BKJ i BK BiH nisu autoru omogućile da rad objavi ranije. Budući da će knjiga biti pristupačna samo poznavateljima latinskoga jezika, u ovom su prikazu detaljnije predočeni pojedini

naslovi poglavlja. To je važno djelo za liturgijsku i ekumensku teologiju. Tim više jer fra Benedikt još i sada, iako u poodmaklim godinama (rođen 1936.), djeluje pastoralno u Beogradu (župa sv. Ante), gdje je u doticaju s vjernicima i teolozima kršćanskoga istoka.

Rasprava obrađuje pitanja podrijetla, naravi i doktrinarnoga sadržaja uvodnih molitava (prefacijâ) u Gospodnju molitvu — Očenaš — u anaforama istočnih obreda (anafore su euharistijske molitve). Knjiga je sastavljena od uvodnoga i dvaju opsežnih dijelova.

U uvodnom su dijelu *Predgovor*, *Kratice* i obilna *Bibliografija* na šest jezika. Slijedi sinopsa vremena i podrijetla pojedinih anafora, čije su uvodne molitve u Očenaš obrađene u drugom dijelu.

Prvi dio prikazuje anafore iz raznih obreda (ukupno 87 i jedna liturgija predposvećenih darova): zapadnosirske (48), maronitske (3), bizantske (4), armenske (6), gruzijska (1), istočnosirska (1), aleksandrijsko-koptske (7) i etiopske (18). Dodatak sadržava zbirku od 120 uvodnih molitava u Očenaš u navedenim anaforama (od 3./4. do 16. stoljeća).

Drugi dio ima tri poglavlja. U prvom je poglavlju riječ o podrijetlu prefacijâ ili uvodnih molitava u Očenaš: apostolsko doba (Matejevo i Lukino evanđelje, *Didachê*), najstarija zapadna tradicija (Tertulijan, Ciprijan i *Sacramentarium Gelasianum*) te najstarija istočna tradicija (Origen, Ćiril Jeruzalemski).

Drugo poglavlje (2. dijela) obrađuje narav uvodnih molitava u Očenaš (najstarije prefacije u Očenaš u anaforama: Jakova apostola brata Gospodinova, prvoj i drugoj Dvanaestorice apostolâ, sv. Bazilija, armenskoj sv. Atanazija, apostolâ Addajja i Marija, aleksandrijskoj sv. Marka evanđelista; ostale molitve u obredima općenito: zapadnosirskom, maronitskom, bizantskom, koptskom, etiopskom, armenskom i istočnosirskom;